

بررسی علل فشار قبر و عوامل نجات از آن در آموزه های دینی

مریم ترکاشوند^۱

چکیده

عذاب قبر سختی ها و فشارهایی است که پس از مرگ در برزخ بر انسان وارد می شود. عالم قبر همان عالم برزخ است که از زمان دفن میت شروع می شود و تا قیامت ادامه دارد. فشار قبر امری حتمی است که برای هر فرد رخ می دهد و هیچ گونه گریزی از آن نیست. به همین سبب علت های آن و عواملی که موجب کاهش فشار قبر می شود مورد بررسی قرار گرفته تا همگان با آن آشنا شوند و قبل از دیر شدن، توشه ای برای در امان ماندن از این عذاب سخت برای خود بردارند. هم چنین مقاله پیش رو با روش توصیفی _ تحلیلی و با استفاده از اطلاعات کتابخانه ای گردآوری شده است. یافته ها حاکی از آن است فشار قبر علت هایی دارد که می توان در زندگی دنیایی آن ها را شناخت و در جهت کاهش این علت ها تلاش کرد. از جمله عوامل فشار، اسراف، رعایت نکردن طهارت و نجاست، کناره گیری بی دلیل شوهر از زن، سبک شمردن نماز و غیبت است. علاوه بر این راهکارهایی برای نجات از فشار قبر بررسی شده است. از جمله نماز شب خواندن، نماز وحشت برای میت، صدقه دادن برای میت مردن در شب یا روز جمعه، جریدتین.

واژگان کلیدی: فشار قبر، میت، نجات، عذاب.

^۱. طلبه سطح دو، مدرسه علمیه معصومیه (B)، mt403919@gmail.com

مقدمه

حقیقت مرگ بریده شدن علاقه روح از بدن است. مرگ فراروی همه انسان‌هاست و همه به سوی آن در حرکتند و پیش می‌روند. هر انسانی به وضوح می‌داند که پایان حیات و زندگی او مرگ است و روزی باید از دنیا و همه آن چه در این عالم است چشم‌پوشد و به دیار دیگری رهسپار گردد. مرگ واقعیت حتمی و اجتناب‌ناپذیری برای تمام انسان‌هاست. همان گونه که مرگ اهمیت زیادی در زندگی انسان دارد، قبر و مسائل مربوط به آن هم مهم و ضروری هستند زیرا مرگ و قبر ارتباط مستقیمی با هم دارند و پس از مرگ آن چه که انسان با آن روبرو می‌شود، قبر و اتفاقات مربوط به آن است. قبر به جهت این که تنگ و تاریک است و هیچ مونس‌ی برای انسان نیست وحشت به خصوصی دارد و میزان این وحشت ارتباط مستقیمی با میزان علاقه به دنیا و هر آن چه که در آن است، دارد. هرچه تعلق بیشتر باشد درجه وحشت بیشتر خواهد بود. از این رو بیان علل فشار قبر و عوامل نجات از آن امری ضروری است.

از آن جا که اهمیت بحث در مورد سرای باقی و مقدمه آن، که قبر است تا حدود زیادی روشن است گفتنی است که افرادی هم به تحقیق و پژوهش در این زمینه پرداخته‌اند. از جمله: کتاب "عالم قبر راز بزرگ" اثر جابر رضوانی که در آن به آداب و احکام فشار قبر می‌پردازد و معتقد است با انجام اموری می‌توان عذاب‌های قبر را کاهش داد. هم چنین کتاب "فریادهای قبر" اثر الهام وفایی که ابتدا به تعریف مرگ پرداخته و سپس قبر را مؤلفه اصلی مرگ دانسته و توضیح می‌دهد که وحشت قبر چیست و چگونه می‌توان این وحشت را کاهش داد.

علاوه بر این‌ها مقاله‌ای با موضوع "حیات برزخی از دیدگاه آیات و روایات" اثر مرضیه خزعلی چگونه حیات برزخی و مراحل پس از آن را بررسی می‌کند.

در پژوهش حاضر قرار است به علت‌های فشار قبر و عواملی که آن را تشدید می‌کند از دیدگاه دین اسلام که راهنمایی کامل برای این موضوع است؛ بپردازیم هم چنین در ادامه راه‌های نجات از فشار قبر و کم کردن سختی‌های عالم قبر را مورد بررسی قرار می‌دهیم.

مفاهیم

الف – مفهوم قبر:

-قبر در لغت: به معنای آرامگاه، تربت، خاکجا، ضریح، مدفن و در اصطلاح جایی که مرده را در آن دفن می‌کنند. (عمید، فرهنگ فارسی عمید، ص ۶۳۰)

ب) مفهوم فشار:

-فشار در لغت به معنای زور، سنگینی، اذیت، رنج، درد. (معین، فرهنگ فارسی معین، ج ۳، ص ۹۲۰) و در اصطلاح به نیرویی که همراه با شدت بر کسی یا چیزی وارد شود. (عمید، فرهنگ فارسی عمید، ص ۵۹۰)

ج – مفهوم گناه

-گناه در لغت به معنای معصیت، جرم، خطا، غلط. (دهخدا، لغت نامه دهخدا، ج ۲۶، ص ۱۳۲)
-گناه در اصطلاح: به معنای خلاف است در اسلام هرگونه کاری که بر خلاف فرمان خداوند باشد گناه است. یا عملی است که با اراده و رضایت الهی در تضاد بوده با ایجاد نوعی تاریکی معنوی در نفس انسان آدمی را از خدای متعال که نور آسمان‌ها و زمین است دور می‌سازد. به عبارت دیگر موجب باز ماندن وی از کمال و قرب به خدا می‌گردد. (میرسلیم، دانشنامه جهان اسلام، ج ۲۰، ص ۹۲)

د) مفهوم برزخ:

-برزخ در لغت به معنای حائل و حاجز بین دو چیز است. (عمید، فرهنگ عمید، ص ۲۵) و در اصطلاح: عالم حائل میان دنیا و آخرت جهان و زیستگاهی که آدمی پس از ارتحال از این جهان و جدا شدن روح از بدن عنصری وارد آن می‌گردد و به حسب کردار خود در این جهان (خوش یا ناخوش) روزگار سپری می‌کند تا گاهی که قیامت فرا رسد و همه خلایق که از نسل این آدم به وجود آمده یک جا و در یک سرزمین فراهم آیند. (حسینی دشتی، معارف و معاریف، ج ۲، ص ۱۰۱)

ه) مفهوم عذاب:

-عذاب در لغت به معنای آزار، صدمه، زحمت، عقوبت. و در اصطلاح آن چه دشوار باشد بر انسان و او را از قصدش باز دارد. (معین، فرهنگ فارسی معین، ج ۳، ص ۷۲۰)

چیستی فشار قبر:

فشار قبر یکی از حقایقی است که مؤمنان به آن اعتقاد دارند. منظور از قبر، قبر ظاهری افراد نیست زیرا در مکانی میت در آن دفن می‌شود هیچ تغییری ایجاد نمی‌شود علاوه بر این که عده‌ای به گونه‌ای می‌میرند که جسد آنان از بین می‌رود یا هرگز دفن نمی‌شود تا آن که بدنشان از بین می‌رود. (دانشنامه اسلامی، ج ۱۷، ص ۳۸)

فشار قبر برای همه بدون استثنا وجود دارد منتهی در بعضی شدید است و کیفر اعمال محسوب می‌شود و در بعضی ملایم‌تر و به منزله کفاری گناهان و جبران کوتاهی‌هاست تمامی افراد اعم از مؤمن و کافر، زن و مرد، کوچک و بزرگ تا اندازه‌ای به این فشار مبتلا می‌شوند میزان این فشار بستگی به اعمال و پرونده هر فرد در دنیای فانی دارد.

ابونصیر می‌گوید: "به امام جعفر صادق (علیه السلام) گفتم که آیا فردی هست که از فشار قبر در امان بماند و نجات پیدا کند؟ امام (علیه السلام) فرمود: پناه به خدا می‌بریم از فشار قبر. چقدر اندک و قلیل است تعداد آن افرادی که از فشار قبر نجات پیدا می‌کنند. (مجلسی، بحارالانوار، ج ۲، ص ۲۶۰)

البته فشار قبر تنها مربوط به مردگانی که زیر خاک دفن می‌شوند نمی‌باشد و شامل تمامی افراد است. از امام صادق (علیه السلام) پرسیدند که آیا عذاب و فشار قبر شامل حال افراد به دار آویخته هم می‌شود؟ که حضرت فرمودند: که همانا پروردگار زمین خود پروردگار هوا نیز هست یا آن خدایی که زمین به فرمان اوست هوا نیز به فرمان اوست پس پروردگار عزوجل به هوا وحی می‌فرماید و هوا او را فشار می‌دهد سخت‌تر و شدیدتر از عذاب قبر. (شیخ صدوق، من لایحضر الفقیه، ترجمه غفاری، ج ۱، ص ۲۷۹)

امام صادق (علیه السلام) فرمودند عالم برزخ قبر است. ایشان در روایت دیگری فرمودند: "مقصود از قبر برزخ ایشان است که از لحظه مرگ تا روز رستاخیز است." (مجلسی، بحارالانوار، حدیث ۱۱۶)

از این روایت و روایاتی که درباره عذاب قبر الهی وارد شده است استفاده می‌گردد منظور از قبر عالم برزخ است نه این قبر خاکی.

امام علی (علیه السلام) فرمودند: "یا عبادَ الله، ما بعدَ الموتِ لمنَ لم یُغفرَ لَهُ أَشدُّ مِنَ الموتِ: القبرُ؛ فاحذروا ضیقَهُ و ضنکَهُ و ظلمتَهُ و غُربَتَهُ ... و إِنَّ المَعیشَةَ الضنکَ الَّتِی حَذَرَ اللهُ مِنْهَا عَذَابُ القبرِ؛ بندگانِ خدا! برای کسی که آمرزیده نشده، از خود از مرگ سخت‌تر قبر است، پس از تنگی و فشار و تاریکی و تنهایی قبر بترسید... آن زندگی تنگی که خداوند به دشمن خود نسبت به آن هشدار داده، عذاب قبر است." (مفید، امالی المفید، صفحه ۲۶۴_۲۶۵)

در روایت دیگری امام صادق (علیه السلام) فرمود: "چون مؤمن را از خانه‌اش بیرون می‌آورند و تشییع می‌نمایند ملائکه تجمع می‌کنند و او را تا قبر می‌رسانند و چون بر قبر رسید، زمین به او می‌گوید: مرحبا خوش آمدی، به خدا سوگند که دوست داشتم کسی مثل تو بر روی من راه برود و خواهی دید که چگونه با تو رفتار خواهم کرد، پس قبر او گشوده می‌شود، به قدری که چشم او کار می‌کند و... و اگر کافر باشد، ملائکه او را تا قبر مشایعت می‌کنند و زمین به او می‌گوید: آفرین بر تو مباد! به جای بدی آمدی، به خدا که دشمن می‌داشتم که مثل تو بر روی من راه برود و البته خواهی دید که با تو چه خواهم کرد. پس بر او تنگ می‌گیرد و او را می‌فشارد تا استخوان‌های پهلوهایش به هم می‌چسبند. (کلینی، کافی، ج ۳، ص ۲۳۹)

انسانی که دنیا طلبی او را میان دو فشار تلاش برای به دست آوردن خواسته‌های خود و تلاش برای حفظ آن چه به دست آورده قرار می‌دهد و در دنیا از این فشار خلاصی نیافته است؛ در برزخ و قیامت نیز از این فشار خلاصی نخواهد یافت و این فشار همیشه و در همه جا با او خواهد بود. (موسوی اندانی، برزخ و معاد از دیدگاه قرآن و روایات، ص ۱۴۵)

از امام صادق (علیه السلام) سوال شد: آیا کسی از فشار قبر رهایی می‌یابد؟ امام (علیه السلام) در جواب فرمودند: "پناه بر خدا کسانی که از فشار قبر نجات پیدا می‌کنند اندک‌اند و بعد جریانی را نقل کرده فرمودند: موقعی که دختر پیامبر (ﷺ) رقیه به دست عثمان کشته شد او را به خاک سپردند پیامبر (ﷺ) بر سر قبر او ایستاد و سر به آسمان بلند کرد و در حالی که از چشمانش اشک سرازیر بود به مردم فرمودند: می‌دانم که او ناتوان است و از خداوند عزوجل خواستم که از فشار قبر نگاهش دارد. (کلینی، کافی، ج ۳، ص ۲۳۹)

مرحوم محمد تقی فلسفی می‌فرماید: مقصود از فشار قبر این نیست که دیوارهای قبر که در گورستان حفر شده، به هم نزدیک می‌شوند و جسد میت را در مضیقه قرار می‌دهند، بلکه مقصود

از امام باقر (علیه السلام) نقل شده است که کسی که شب جمعه بمیرد خداوند نامه آزادی و برائت مرحمت می‌فرماید و کسی که روز جمعه بمیرد از آتش جهنم نجات پیدا می‌کند و نیز فرمود: "کسی که شب یا روز جمعه بمیرد عذاب قبر از او برداشته می‌شود. (ابن بابویه، من لا یحضره الفقیه، ج ۱، ص ۱۳۸)

امام صادق (علیه السلام) در روایتی می‌فرمایند: "وقتی شب جمعه فرا می‌رسد خدا به فرشته‌ای امر می‌کند از اول شب تا پایان آن ندا بدهد و در غیر شب‌های جمعه ثلث آخر ندا بدهد آیا سوال کننده‌ای هست به او عطا کنم؟ آیا توبه کننده ای هست توبه اش را بپذیرم؟ آیا طالب مغفرت هست او را بیامرزم؟ (حجازی شهرضایی، درراخبار، ص ۶۱۱)

از امام صادق (علیه السلام) نقل شده است: "همانا بنده مؤمن گاه از خدای متعال حاجتی می‌طلبد و خداوند برآوردن حاجتش را که درخواست نموده تا روز جمعه به تأخیر اندازد تا او را به زیادتیی هابی که در روز جمعه هست کرامت فرماید و کسی که در روز جمعه از دنیا برود خداوند فشار را از او برمی‌دارد. (برقی، المحاسن، ص ۳۰۲)

۵- جریدتین:

مستحب است دو چوب تر و تازه که یکی از آن‌ها را در جانب راست از گلوگاه را هرجا که رسید چسبیده به بدن میت بگذارند و دیگری را در جانب چپ روی پیراهن زیر و روپوش به همان ترتیب بگذارند و ظاهر این است که هرگونه بگذارند مستحب است و مستحب است این دو چوب تازه از درخت خرما باشند و اگر نبود از درخت سرو، اگر نبود از درخت بید، اگر نبود از درخت انار و اگر نبود هرگونه چوب تر و تازه‌ای کافی است و مستحب است نام میت یا این که گواهی که او به یکتایی خدا و رسالت پیامبر (صلی الله علیه و آله) و امت امامان (علیهم السلام) می‌دهد در آن دو چوب نوشته شود. (مجلسی، بحارالانوار، ج ۷۸، ص ۳۳۵)

امام صادق (علیه السلام) فرمود: "يُوضَعُ لِلْمَيِّتِ جَرِيدَتَانِ وَاحِدَةٌ فِي الْيَمِينِ وَ الْأُخْرَى فِي الْاَيْسَرِ قَالَ الْجَرِيدَةُ تَنْفَعُ الْمُؤْمِنَ وَ الْكَافِرَ؛ برای میت دو چوب تر قرار دهید یکی در جانب راست و دیگری در جانب چپ و فرمودند: چوب تر و تازه برای مومن و کافر نافع است." (کلینی، کافی، ج ۳، ص ۱۵۱)

نتیجه گیری

با توجه به بررسی های انجام شده در این مقاله در زمینه چیستی فشار قبر، در پی علت های فشار قبر و ارائه راهکارهایی برای نجات از آن هستیم. چرا که هر انسان مؤمنی برای حفظ ایمان خود باید با اصل معاد به عنوان یکی از اصول دین آشنا باشد. یعنی آگاه باشد که پس از مرگ، برای زندگی دوباره در قیامت، روح به جسم بر می گردد.

بحث از این موضوع از آن جایی اهمیت می یابد که ممکن است افرادی فکر کنند با مرگ و رهایی از این دنیای فانی زندگی بشر پایان می پذیرد. اما این تنها گمانی باطل است و برای سرگرم شدن انسان به زرق و برق دنیاست. چرا که انسان را به مقام یقین به مرگ می رساند و به راستی مرگ حقیقتی است که راه فراری از آن نیست.

میت لحظات آغازین مرگ را در قبر سپری می کند و به محض ورود به قبر، شب اول قبر او آغاز می شود، و سخت ترین شبی است که تجربه می کند. در این شب فرشتگان نکیر و منکر وارد قبر شده و از فرد در مورد اعتقاداتش در دنیا سؤال می پرسند. پاسخ به این سؤالات تعیین کننده سرنوشت فرد در عالم برزخ است و می توان آسایش یا سختی در قبر به همراه داشته باشد.

آن چه با عنوان سختی نام برده شده همان فشار قبر است که بنا به فرموده های دین اسلام برای همگان وجود دارد مگر کسانی که در دنیا برخی مؤلفه های دینی را رعایت کرده باشند و برای زندگی خود برنامه داشته باشند و هر کاری را جز با در نظر گرفتن عواقب آن انجام ندهند.

این گونه افراد در تمام لحظات دنیا به یاد مرگ و شب اول قبر بوده اند و با رفتارهای خود باعث نجات از فشار قبر می شوند. همان طور که افراد پرهیزگار با مراقبه اعمال خود راه رستگاری را در پیش گرفته اند، افراد گنهکار نیز با پیروی از هوا و هوس خود و لذت های زود گذر دنیا، سرای آخرت را از یاد برده و تنها به یاد سپری کردن و خوشگذرانی کردن در دنیا هستند و هیچ گونه توجهی به لحظه مرگ و قرار گرفتن در قبر و آغاز شدن فشار قبر ندارند. اینجاست که پشیمان و درمانده اند اما افسوس که راه بازگشتی نیست.

فهرست منابع

* قرآن کریم، حسین انصاری

۱. جواهری، محمد حسن، حکایات دیده‌ای برزخی، تهران، دارالحسین، ۱۳۸۶ ه.ش
۲. حسینی دشتی، مصطفی، معارف و معارف، تهران، موسسه فرهنگی آرایه، ۱۳۶۸ ه.ش
۳. دهخدا، علی اکبر، لغت‌نامه دهخدا، تهران، موسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، ۱۳۷۷ ه.ش
۴. شبّر، سید عبدالله، اخلاق شبّر، ترجمه جباران، قم، انتشارات هجرت، ۱۳۸۶ ه.ش
۵. عمید، حسن، فرهنگ فارسی عمید، تهران، موسسه انتشارات امیرکبیر، ۱۳۸۳ ه.ش
۶. فلسفی، محمد تقی، معاد از نظر روح و جسم، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۷۷ ه.ش
۷. قاسمی، محمود، زوج درمانی در اسلام، تهران، ندای کارآفرین، ۱۳۹۸ ه.ش
۸. معین، محمد، فرهنگ فارسی معین، تهران، دیبا، چاپ دوم، ۱۳۸۶ ه.ش
۹. میرسلیم، مصطفی، دانشنامه جهان اسلام، تهران، بنیاد دائرة المعارف اسلامی، ۱۳۷۵ ه.ش
۱۰. موسوی اندانی، محمد، برزخ و معاد از دیدگاه قرآن و روایات، تهران اصفهان، بوستان فدک، ۱۳۸۳ ه.ش
۱۱. مفید، محمد بن محمد، امالی شیخ مفید، مشهد، آستان قدس رضوی، ۱۳۶۴ ه.ش
۱۲. نراقی، احمد بن محمد مهدی، معراج السعاده، قم، انتشارات هجرت، ۱۳۷۸ ه.ش
۱۳. وفایی، الهام، فریادهای قبر، قم، چاپخانه صود، ۱۳۹۳ ه.ش

منابع عربی

۱. ابن بابویه، محمد بن علی، من لایحضر الفقیه، ترجمه غفاری، قم، دفتر انتشارات اسلامی، چاپ دوم، ۱۴۱۳ ه.ق
۲. _____، _____، الخصال، قم، جامعه مدرسین، چاپ اول، ۱۳۶۲ ه.ش
۳. _____، _____، ثواب الاعمال و عقاب الاعمال، ارمغان طوبی، تهران، ۱۳۸۲ ه.ش
۴. _____، _____، علل الشرایع، قم، کتابفروشی داوری، ۱۳۸۰ ه.ش
۵. المتقی هندی، علاءالدین علی بن حسام، کنز العمال فی سنن اقوال والافعال، بیروت، لبنان، دارالکتب العلمیه، ۱۴۱۹ ه.ق
۶. حر عاملی، محمد بن حسن، وسایل الشیعه، قم، انتشارات موسسه آل البيت، ۱۴۰۹ ه.ق
۷. حجازی شهرضایی، مهدی، درر الاخبار، قم، دفتر مطالعات تاریخ و معارف اسلامی، ۱۴۱۹ ه.ق
۸. دیلمی، حسن بن محمد، ترجمه ارشاد القلوب، ترجمه مسترحمی، تهران، مصطفوی، ۱۴۱۲ ه.ق
۹. _____، _____، ارشاد القلوب، قم، الشریف رضی، ۱۳۷۰ ه.ش
۱۰. شعیری، تاج الدین، جامع الاخبار، قم، انتشارات رضی، ۱۳۶۸ ه.ش
۱۱. طبرسی، حسن بن فضل، مکارم الاخلاق، قم، الشریف الرضی، ۱۳۷۰ ه.ش
۱۲. عبدالباقی، محمد فواد، صحیح مسلم، قم، دارالحديث قاهره، ۱۴۱۲ ه.ق
۱۳. قمی، عباس، سفینه البحار، قم، آستان قدس رضوی، ۱۳۷۴ ه.ش

۱۴. کلینی، محمد بن یعقوب، اصول کافی، تهران، اسلامیہ، ۱۳۶۲ ه.ش

۱۵. مجلسی، محمد باقر، بحار الانوار، بیروت، موسسه الوفاء، ۱۴۰۴ ه.ق

۱۶. _____، _____، _____، حدیث ۱۱۶، احوال برزخ